

РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ
(Београд)

О ЗНАЧЕЊСКОЈ ПОДСПЕЦИФИКОВАНОСТИ НА ПРИМЕРУ ЛЕКСЕМЕ *ОСНОВА*

О појму и термину *значењска подспецификованост*, који је у лингвистику увео Џ. Пустејовски, прва је у српској лингвистици писала Милка Ивић. У раду се даље разрађује тај појам, говори се о степену значењске подспецификованости лексема, а затим се на примеру лексеме *основа* показује како је концептуална анализа прикладна семантичка метода за испитивање лексема са најширом (подспецификованом) семантиком.

Кључне речи: семантика, значењска подспецификованост, концептуална анализа, појмовна метафора.

1. Полазиште и инспирацију за овај рад пронашли смо у истраживању Милке Ивић о значењској подспецификованости лексеме *сџвар* (Ивић 2005: 73–81). Ауторка истиче да главну заслугу за усмеравање пажње меродавних на проблем значењске подспецификованости (енгл. *semantic underspecification*) има Џ. Пустејовски (J. Pustejovsky). Како оцењује Милка Ивић, он је први продубљеније размотрио чињеницу да у многим језицима постоје појединачне лексеме које се појављују у упадљиво различитим семантичко-синтаксичким окружењима, а при том су свакоме од њих, у значењском погледу, на одговарајући начин прилагођене. Таква прилагодљивост ових јединица происходи из њихове недовољно специфичне значењске природе, због које их је и почео називати *семантички подспецификованим лексемама*. Милка Ивић је запазила да именица *сџвар* својим семантичко-синтаксичким понашањем на најтипичнији начин егземплификује семантичку подспецификованост. Ова лексема се може односити и на конкретне предмете који су померљиви с места (на пример, *Доне-ла ми је разне сџвари*) и на апстрактне појаве (на пример, *Исџричала ми је разне сџвари*). М. Ивић (2005: 76) констатује да је „*сџвар* као врста речи именица, али таква чије је лексичко значење довољно широко, уопштено, да по себи не представља препреку казационалном

свођењу те именице на парапрономен, а, кад се то догоди, она ступа у својеврсну корелацију или (1) са којом од анафорско-демонстративних заменица или (2) са заменицом *нешѿо*“.

2. Именицама са уопштеном, неодређеном семантиком бавили су се у српској лингвистици (свако на свој начин и са различитим циљем) и М. Дешић (1990), В. Петровић (1994), Е. Фекете (2002).

Пажњу М. Дешића (1990: 9) привлаче речи са више значења која су повезана једним општим, широким значењем које се конкретизује само у контексту. Тако су, скоро сва значења именице *кора* повезана општим значењем *омошач*, које се различито конкретизује (на пример, *љуска јајетѿа* или *оклој корњаче*). За кору на неким предметима не постоји специфичнији назив, па се она дефинише као *омошач око сѿабла дрветѿа; сѿољашњи, ѿврђи део хлеба* итд.

В. Петровић (1994: 443) пише о могућим функцијама именице *чињеница* у реченици и запажа да је „њена употреба уопште везана по правилу за неиспустиви детерминатор, што важи и за друге именице апстрактне семантике у нашем језику“, јер се количина семантичке обавести коју оне носе приближава нултој вредности.

Е. Фекете (2002: 65–66) примећује да реч *сѿвар*, захваљујући својој општости, универзалности и неконкретности, представља неку врсту цокера у језику. „Таквих речи-цокера има у нашем језику још; у сличној употреби су и речи као: *ѿишѿање (национално ѿишѿање, ѿолиѿичко ѿишѿање, женско ѿишѿање, ѿишѿање надлежностѿи, ѿишѿање инвестѿиција, горуће ѿишѿање, ѿекућа ѿишѿања* итд.), затим реч *ѿредметѿи (ѿредметѿи исмевања, ѿредметѿи љубави, судски ѿредметѿи, ѿредметѿи за размишљање* итд.), па именица *ѿроблем* (у скоро синонимичној паралели с именицом *ѿишѿање*)“.

Е. Фекете у овакву лексику убраја и именице као што су *живоѿишња* или *биће* и констатује да су оне „производ интелектуалне перцепције и апстракције (*живоѿишња*, рецимо, као отелотворење нечег одређеног, ван конкретне реализације не постоји), тј. такве речи не означавају никакав конкретни ентитет, већ само номенклатурну информацију о појму. С обзиром на такву своју семантику, овакве лексеме имају широко обухватно поље“.

3. Ако узмемо у обзир лексеме о чијој су широкој и неодређеној семантици писали наведени аутори, можемо запазити велику разноводност семантички подспецификоване лексике, као и различите нивое подспецификованости. Тако су, на пример, *живоѿишња* и *биће* лексеме које илуструју различит ниво уопштености на истој вертикалној појмовној равни, али на различитим хоризонталним равнима,

јер је *биће* уопштенији појам (па самим тим и семантички неодређенија лексема) од *животиње*. Лексема *ствар* спада у оне које имају најширу семантику у српском језику за разлику од лексеме *ишњање* или *чињеница*. Оне имају семантички одређено примарно значење које се, међутим, може проширити и остварити огроман број семантичких реализација у различитим реченичним контекстима. Дакле, већ на првом кораку запажамо да семантичка подспецификованост има много манифестација. Степен њене изражености зависи од нивоа категоризације појма исказаног лексемом. Познато је да су појмови категоризовани у нашем мишљењу (и лексеме које их именују у језику) по принципу субординираности. Џ. Р. Тејлор (1991: 46–51) наводи пример једног таквог хијерархијски заснованог низа: *столница* → *намештај* → *предмет* → *појава*. Ова четири појма представљају четири нивоа категоризације. Највиши ниво категоризације припада *појави*, испод ње је *предмет*, затим *намештај*, а на најнижем нивоу категоризације је *столница*. Како се иде надоле, свака категорија поседује све карактеристике оне више и неколико специфичних црта. Према Крузу (1991: 145), обично нема више од пет нивоа категоризације. У језику има бар онолико хипонимских система лексема колико има хијерархијских система у природи и друштву, а то значи да их практично има непребројиво много. Једна иста лексема обично се може уврстити у више хипонимских односа по више различитих критеријума (детаљније о овоме исп. Драгићевић 2007: 294–295). Семантички подспецификована лексика поседује различит степен значењске уопштености због тога што лексеме које се испитују могу припадати различитим нивоима категоризације. Нивои категоризације су, опет, условљени типом појаве на коју се односе, што често нема везе са организацијом лексике у језику, већ са организацијом реалитета у стварности. Због тога је тешко одредити строге параметре за убрајање једне лексеме у значењски подспецификовану лексику. Не може се рећи да је подспецификована лексема, рецимо, она која именује појам на четвртном нивоу категоризације, јер су неке појаве устројене на три нивоа, а неке на пет. Зато лексику не можемо поделити на ону која је семантички подспецификована и на ону која то није, већ се може говорити о нижем или вишем степену подспецификованости и о бољим и лошијим примерима за значењски подспецификовану лексику. У том смислу, лексема *ствар*, о којој је писала Милка Ивић, представља један од најбољих примера за овакву лексику у српском језику, али се и остале лексеме којима су се бавили наши аутори (В. Петровић, Е. Фекете, М. Дешић) такође

могу уврстити у групу подспецификоване лексике. Неки примери су, наравно, репрезентативнији од неких других.¹

4. Поставља се питање да ли се свака семантички подспецификована лексема мора односити на апстрактне појаве, тј. да ли припада лексици са апстрактним значењем. Да ли је то што именица *чињеница* и друге лексеме са апстрактним значењем захтевају детерминатор изазвано само својством апстрактности, јер им је због тог својства мала семантичка информативност? Подспецификованост је у вези са широким семантиком. То значи да независно од контекста није јасно шта лексема значи и на који се објекат из стварности она односи. Ово својство могу имати и многе лексеме које, најшире гледано, припадају конкретној лексици. Таква је, рецимо, именица *кора*, о којој је писао М. Дешић или *живојиња*, коју наводи Е. Фекете. Денотат лексеме *сйвар* може бити и конкретан предмет и апстрактна појава, док је денотат лексеме *живојиња* увек биће (дакле, нешто конкретно). Подспецификована лексема се, дакле, не мора односити само на апстрактне појаве, већ и на конкретне. Важно је само то да се већ својим примарним значењем односи на велики број предмета и појава који не морају припадати истој класи. Кад то кажемо, имамо у виду чињеницу да се и лексема *сйолица* односи на велики број различитих предмета, да чак можемо говорити и о столици за љуљање, о зубарској столици, трпезаријској, канцеларијској итд. Ипак, *сйолица* није значењски подспецификована лексема, јер се односи на предмете исте врсте који су повезани неким елементима изгледа, функције итд., док лексема *сйвар* јесте значењски подспецификована, јер се може односити на неограничен број предмета и појава које не морају бити повезиве по изгледу, употребној вредности и другим својствима.

5. Нашу пажњу привлачи семантичка подспецификованост лексема које се односе на структуру конкретних предмета или апстрактних појава које се састоје из сегмената. Такве су, на пример, лексеме: *основа*, *йодлога*, *облога*, *омошач*, *ойна*, *слој*, *ниво*, *комад*. Примарна значења многих од ових лексема дефинишу се у речницима као *оно што ...* Већ је и из дефиниције која тако почиње јасно да лексема која

¹ М. Ивић цитира рад Џ. Пустејовског из 1998. године који је он посветио проблему семантичке подспецификованости. Успели смо да дођемо до (како сам Пустејовски каже) нешто измењене верзије тога рада, објављеног 2002. године у зборнику радова *The Lexicon in Focus*, чији су уредници Ј. Беренс и Д. Цеферер. Проблему значењске подспецификованости Пустејовски није пришао из угла лексичке семантике, већ са становишта формалне генеративне семантике која се добрим делом ослања на синтаксу и компјутерске науке.

се дефинише нема себи надређену лексему и да поседује висок степен уопштености. Овога пута пажњу ћемо усредсредити на лексему *основа*. Заинтересовало нас је како анализирати значење лексеме тако широке семантике. Показало се да метод концептуалне анализе може бити од велике помоћи.

6. Лексема *основа* спада у лексеме најшире семантике у српском језику. Ипак, она има уже значење од именице *стивар*, јер поседује сему базичности која повезује сва значења ове лексеме. Значење именице *основа* може се одредити само на основу контекста у којем је употребљена. Она може имати конкретно и апстрактно значење. Нема позданих показатеља да јој је конкретно значење примарније од апстрактног (иако, вероватно, јесте). Ако и јесте, немогуће је одредити које конкретно значење је примарно. Тешко је утврдити да ли је то, на пример, *основа куће* или, рецимо, *основа троугла*. Све ово говори да је *основа* значењски подспецификована лексема. Врло је фреквентна. О томе сведоче подаци из корпуса савременог српског језика.² Само у облику номинатива једнине ова именица је у корпусу потврђена 1031 пут. Навешћемо неколико примера, свдећи их углавном на синтагме, да бисмо показали дистрибуционе могућности ове лексеме: *основа храма, основа кошарке, основа изражавања, основа српског језика, основа зграде, основа Београда, основа војске, основа програма, основа латинице, основа друштва, основа уговора, основа електронског образовања, основа троугла, основа хришћанства, грамађичка основа, основа илузије, основа теорије, основа међусобног поверења, лажна основа морала, основа или зачетак предања, основа књиге, основа политичког делања, сировинска основа, основа свега, основа за будући привредни расип, основа за филм, основа за наредну йословну годину, основа за обнову* итд.³

Наведене синтагме показују да лексема *основа* има широку дистрибуцију, што је карактеристично за подспецификовану лексику, јер се оваква лексика семантички обликује тек у контексту. Изнесени примери, као и многи други који овде нису приказани показују да о

² Реч је о корпусу савременог српског језика који се израђује на Математичком факултету у Београду, под руководством професора Д. Витаса.

³ Иако то није од значаја за овај рад, напоменућемо да грађа из електронског корпуса показује да именица *основа* у савременом српском језику има знатно ширу употребу од њене варијанте *основ*. Наиме, *основ* се све чешће везује за административни функционални стил: *основ за доношење уредбе, основ за йокрепшање йосйуйка, основ за решавање несйоразума, законски основ, усйавни основ, йравни основ, йензијски основ, основ реформи, организациони основ, основ демокрајске и йравне државе, основ за забрану увоза* итд.

већини конкретних и апстрактних појава размишљамо као о објектима који имају одређену структуру. У том смислу, појаве имају основу и на одређен начин устројен остатак. Поставља се питање како концептуализујемо основу појава око нас и у нама. Да ли је она увек иста за сваки ентитет или постоји више појмовних метафора којима се служимо у сагледавању? Ако откријемо како се концептуализује ОСНОВА, наметнуће се закључци у вези са начином на који концептуализујемо структуру целих ентитета.⁴

7. Недовољно опрезна анализа наводи на закључак да се ОСНОВА обавезно концептуализује као нешто што је доле, а да се остатак појаве разуме као нешто што је изнад ње. Међутим, не мора увек бити тако. ОСНОВА може бити на почетку нечега или у центру. Тај почетак се разумева као стартна тачка појаве која се простире вертикално или хоризонтално. Ако се простире хоризонтално, онда се ОСНОВА често концептуализује као ИЗВОР, а остатак појаве као РЕКА која тече из извора. Ако се појава простире вертикално, онда је ОСНОВА обично на дну. У том случају се прототипично концептуализује као ТЕМЕЉ, као КОРЕН или као ПОДЛОГА, ПЛАТФОРМА. Ако је у центру појаве, ОСНОВА се концептуализује у виду тачке (као СРЖ, СЕМЕ) или у виду осовине (као СТОЖЕР, СТУБ), а сама појава се у првом случају разумева као ПЛОД БИЉКЕ, а у другом као ГРАЂЕВИНА.

7.1. Независно од тога да ли се ОСНОВА концептуализује као нешто што се налази на почетку појаве или у њеном центру, она се увек схвата као нешто што је базично, од чега зависи цела појава. Језик пружа доказе за све наведене просторне метафоре. У најтипичнијем случају, појава која има основу концептуализује се као нешто што се простире вертикално, а на њеном дну налази се основа. Тако се ОСНОВА конкретизује као ТЕМЕЉ, на пример: *основа (= темељ) куће, основа (= темељ) храма, крстолика основа здања*. Овај механизам се преноси и на апстрактне појаве, на пример: *основа друштвених односа*. И друштвени односи се, дакле, метафоризују као грађевина која има темељ. Кевечеш (2002: 17) потврђује да су зграде и грађење један од најчешћих изворних домена за појмовне метафоре. Конкретне и апстрактне појаве које имају основу метафоризовану као ТЕМЕЉ концептуализују и друге своје сегменте у виду делова грађевине. Такве

⁴ Податке на основу којих ће се доносити закључци у вези са концептуализацијом именице *основа* прикупљени су из *Речника синонима* П. Ћосића и сарадника, *Синонима и сродних речи српскохрватског језика* М. Лалевића, *Речника српског језика* Матице српске, *Речника српскохрватског књижевног језика* Матице српске, а пре свега из електронског корпуса савременог српског језика.

појаве разумемо као ентитете који се могу градити од грађевинских блокова. Поред темеља оне имају и кров. Могу се срушити ако нису добро сазидане, а ако јесу, оне дуго трају.

7.2. Има и оних ОСНОВА које се концептуализују као КОРЕН. Потврду налазимо, на пример, у *Речнику српскога језика* Матице српске. Једно од секундарних значења лексеме *корен* јесте *основа*: *корен* (= *основа*) *немачког империјализма*, *корен* (= *основа*) *шог зла*. Појаве које имају ОСНОВУ концептуализовану као КОРЕН и друге своје сегменте метафоризују као ДЕЛОВЕ БИЉКЕ. Оне се могу гранати, цветати, развијати, увећавати, али и сушити, венути, умирати. И биљка је, према Кевечешевим (2002: 17) компетентним налазима, један од типичних изворних домена за појмовне метафоре.⁵

7.3. И корен и темељ су укопани и зато представљају најдубљу основу конкретних или апстрактних појава. Понекад, међутим, та заснованост није толико дубока, па се ОСНОВА метафоризује као ПОДЛОГА, ПОТПОРА, ПОДУПИРАЧ. Доказе проналазимо у дефиницијама неких секундарних значења ових лексема у нашим једнојезичким речницима⁶: *подлога* (= *основа*) *теорије*, *основа за сумњу*, *основа међусобног поверења*, *основа за будући привредни раст*, *основа закона*, *основа за заједнички живот*.

Појаве које имају подлогу у свом доњем делу могу се конципирати на више начина. Један од њих је метафоризација у виду торте. На њеном доњем делу налази се најдебља кора која служи као подлога (тј. основа) за низање филива и тањих кора. Поверење, сумња и друге појаве обично имају неку основу која се „филује“ и на тај начин надограђује. Ова метафора спада у такође чест изворни домен појмовних метафора, а тај извор је кување и храна (исп. Кевечеш 2002: 18).

7.4. ОСНОВА се концептуализује и као ИЗВОР. Појава чија се основа метафоризује као ИЗВОР може се простирати вертикално или

⁵ Иако се метафоризација ОСНОВЕ као КОРЕНА и као ТЕМЕЉА често преплићу (што показују дефиниције у нашим речницима, на пример, значење 3. а. именице *корен* у једнотомнику: *оно што је главно, најважније, темељ, основа*), КОРЕН би требало да буде основа појаве која се можа гранати, а ТЕМЕЉ би требало да буде основа појаве која се увећава низањем истоврсних замишљених грађевинских блокова који се не могу делити у мање целине.

⁶ Исп., на пример, дефиниције у *Речнику српскога језика* Матице српске: *подлога*, значење број 2: *уопште: основа на којој се нешто подиже, заснива; илај-форма*, значење број 2: *основна начела, програмска начела каквог покрета, странке и сл.*

(чешће) хоризонтално.⁷ Извор се може разумети као место под земљом у којем вода настаје и вертикално се креће ка површини земље, а затим избија изнад површине земље или као место изнад површине земље са којег вода отпочиње своје хоризонтално кретање у виду текуће воде (реке или потока) ка ушћу. У оба случаја ИЗВОР је почетна тачка, место на којем појава настаје, а затим се, понекад и неплански, неорганизовано, спонтано, без контроле, креће у неком правцу, на пример: *извор (= основа) њуге, извор (= основа) здравља, извор (= основа) њрофића*.⁸

7.5. У свим случајевима које смо побројали ОСНОВА је концептуализована као некакав ентитет који се налази на хоризонталном или вертикалном почетку неке појаве. Вертикално — у дубини (рецимо, испод земље) или на дну (рецимо, ослоњена на земљу), а хоризонтално — као почетна тачка појаве која се, затим, даље простире уздужно. ОСНОВА се, међутим, може концептуализовати и као део предмета који се налази у његовом средишњем делу. Тако се она може разумети као мања честица (СРЖ, ЈЕЗГРО) у центру неког обично округластог предмета. У *Речнику српскога језика* Матице српске наводи се пример *срж њроблема*, а дефинише се као *оно што је основно, најважније у нечему*. Под истом дефиницијом именице *срж* у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* читамо: *То је заправо срж и језгра самога њојма суверености. Ми бисмо унели нешто светлости у саму срж историје света*. Именица *језгро* се у истом речнику представља и као основни, централни део ћелије, атома, колектива, друштва, организације или било чега другог: *географско језгро, језгро њоезије, језгро чете, језгро скијничког животића, језгро народа, језгро мога њпредстављања*. Изрази *њрећи на срж, ући у срж* значе *њрећи на оно, ући у оно што је основно, најважније, а бити (чинити, њпредстављати, садржавати) срж нечега* значи *њпредстављати основу, суштину нечега*.

⁷ Да се појаве које имају основу могу простирати и хоризонтално а не само вертикално, потврђује и *њворбена* или *граматичка основа речи*. Она је обично на почетку, а на њу се хоризонтално надовезује суфикс или граматички наставак. ОСНОВА речи се може налазити и у центру, ако реч поседује префикс.

⁸ У *Речнику синонима* Павла Ћосића и сарадника проналазимо мноштво синонима именице *основа* који указују да се *основа* концептуализује као *извор, њолазишће: њолазишће, зачетак, њочетак, њолазница, изворишће, исходишће, њочело, нулта њачка, њочетна њачка, њрајочетак, врело*. Издвојићемо и један врло илустративан пример из електронског корпуса: *Смајрамо да је основа или зачетак њредања о њосијању њамне Земље њошекао у вези са стварним њосијањем њоларних ноћи*. У овом примеру се *основа* недвосмислено поистовећује са *зачетком*, тј. са полазном тачком.

Именица *основа* може се употребити као синоним именицама *језгро* и *срж* у скоро свим наведеним примерима, а ту синонимичност потврђују и речници синонима. ОСНОВА се у овим случајевима концептуализује као УНУТРАШЊИ ДЕО (СРЖ, ЈЕЗГРО) У ПЛОДУ БИЉКЕ. И биљке, према Кевечешу (2002: 17), спадају у један од тринаест основних изворних домена за концептуализацију стварности.

Веза између ОСНОВЕ концептуализоване као СРЖИ (ЈЕЗГРА) и ОСНОВЕ као ТЕМЕЉА (или КОРЕНА) лежи у томе што је ОСНОВА у свим овим концептима смештена у дубини. Из те дубине проистиче фундаменталност. О дубини у којој је смештена СРЖ у језичкој слици стварности говорника српског језика сведоче речници српског језика који бележе примере: *до сржи увредити, бити до сржи њокварен, до сржи довести, њодрећи, њознаћи. До сржи значи до крајњих граница.* Дакле, продирањем кроз слојеве долази се до центра који се налази у највећој дубини (на пример, плода биљке). Значи, ОСНОВА се у просторном погледу често концептуализује као део предмета који је смештен у дубини. Некад је ОСНОВА најдубљи део предмета који је садржава (као језгро у плоду), а некад ОСНОВА представља део предмета који је смештен у дубини неке друге материје (као што су корен биљке или темељ куће смештени у земљи).⁹

7.6. *Срж* се у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* дефинише као *унутрашњи део, средина (њлода, семена)* и о томе је управо било речи. Међутим, у истој дефиницији примарног значења *срж* се дефинише и као *мекана садржина у шуљинама косију; средњи мекани део у сѓабла.* Дакле, *срж* не мора увек бити округласта језгрена честица, већ се може пружати и као средишњи стуб окружен различитим тврдим опнама. ОСНОВА се може концептуализовати и као централни, носећи СТУБ, СТОЖЕР неког предмета. Претпостављамо да је изворни домен пре свега у вези са зградом и грађењем, а не у вези са средишњим меканим стубом у костима човека или стаблу биљке, али је могуће и преплитање домена, јер оба стуба представљају базичне сегменте појава на којима се она заснива и од којих зависи. Једно од секундарних значења лексеме *сѓожер* у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* гласи *оно на шѓо се нешѓо ослања, од чега њолази, ѓемељ, основа.* Ово значење се илуструје примером: *Знање и њошѓење, ѓо су два сѓожера нашега сѓаса.* Још једно секун-

⁹ Још једном наглашавамо да не мора увек бити тако. ОСНОВА се понекад концептуализује као ПОДЛОГА која није у дубини (на пример, *основа ѓроугла*) или као почетак неке појаве која се водоравно распростире (на пример, *основа, тј. извор идеје, шуге, обичаја, здравља*).

дарно значење у блиској је вези са наведеним: *осовина, оно што је основно, главно, централна личност, око кога, чега се стварају и развијају догађаји: Око Гаја окрећаше се, као око свога главног стожера, сав остали југословенски свијет. Ниједна таква држава није могла бити стожер народног уједињења.* И ова концептуализација наглашава важна својства *основе*, а то су базичност, централност, улога ослонца.

8. На крају се могу систематизовати појмовне метафоре помоћу којих се концептуализује ОСНОВА: 1) ОСНОВА ЈЕ ТЕМЕЉ ЗГРАДЕ; 2) ОСНОВА ЈЕ СТУБ ЗГРАДЕ; 3) ОСНОВА ЈЕ КОРЕН БИЈКЕ; 4) ОСНОВА ЈЕ СРЖ У ПЛОДУ БИЈКЕ; 5) ОСНОВА ЈЕ ИЗВОР РЕКЕ; 6) ОСНОВА ЈЕ ПОДЛОГА (на пример, торте или неког другог слојевитог предмета). Све ове појмовне метафоре још једном потврђују да су изворни домени за концептуализацију увек у непосредном човековом окружењу: кућа у којој живи, биљке које гаји, храна коју једе итд. Човек и његово окружење налазе се у центру нашег менталног, али и лексичког света. Највише значења и деривата имају лексеме које означавају појмове из ове сфере. То је узроковано чињеницом да је људско непосредно окружење непресушан извор асоцијација за ментална, а затим и језичка повезивања.

9. Анализа показује и могућност концептуалних преплитања. Из речничких дефиниција се види да *срж* може имати облик централне округласте честице (језгра), али и централног стуба. То даје основа за ментално укрштање ОСНОВЕ као стубасте СРЖИ у стабљници биљке и као СТУБА на некој грађевини. Наведимо још један пример: речници показују да *срж* у центру плода биљке може представљати и *семе* биљке. СЕМЕ као зачетак нове биљке ментално се преплиће са ИЗВОРОМ реке, јер се и једна и друга појава разумеју као почетне тачке из којих се нешто развија. Даље, ИЗВОР као почетна тачка хоризонталног кретања преплиће се са ТЕМЕЉОМ и КОРЕНОМ као почетном тачком вертикалног кретања, јер ни ИЗВОР ни ТЕМЕЉ нису само почетне тачке, већ и базичне тачке. Дакле, има и оних концепата са фази границама. Могуће је да се број концептуалних преплитања увећава са степеном подспецификованости појма чија се концептуализација испитује. Оно што повезује скоро све наведене појмовне метафоре јесте и просторна димензија на којој се заснивају. ОСНОВА је, видели смо, увек на почетку или у центру. Ова анализа показује важност просторних појмовних метафора и потврђује теорију семантичких локализација П. Пипера (1997).

10. Ова концептуална преплитања доводе до још једног закључка — концептуалном анализом може се доћи и до сема лексеме

која се односи на појам подвргнут концептуалном испитивању. Сви испитани концепти указују на сему базичности лексеме *основа*. Иако је она семантички подспецификована, па јој се значење препознаје само у контексту, семантичка компонента базичности присутна је у свим семантичким реализацијама. Врло је мало семантички подспецификованих лексема које поседују толико широку семантику да им је немогуће открити бар једну сему или неколико њих. Очигледно је да је концептуална анализа један од путева за њихово разоткривање. Вероватно би се до сличних резултата дошло и применом других семантичких метода, пре свега колокацијске методе коју у српској лингвистици развија Б. Хлебџић (2007; 2008).

11. Концептуална анализа ОСНОВЕ омогућава нам да осмотримо и начин на који разумемо значајан број појава које нас окружују. Наиме, већина конкретних и апстрактних појава поседује структуру. Свака појава која поседује структуру готово неминовно се састоји из некакве ОСНОВЕ и преосталих делова који се на неки начин везују за њу. Сада нам је јасно да већину појава које имају структуру концептуализујемо као ГРАЂЕВИНУ, као БИЉКУ или њен ПЛОД, као ТОРТУ. Занимљиво је колико често прибегавамо овим појмовним метафорама у свакодневном животу, односно колико је таквих концептуалних биљака, плодова, грађевина, река у нашим мислима (тј. у нашој пројекцији стварности), а да их ми уопште нисмо свесни. Вероватно је ограничен број појмовних метафора којима разумевамо структуру појава. Претпостављамо да их нема много више од оних које су побројане у овом раду.¹⁰

Тако смо у овом раду пошли од истраживања професорке Милке Ивић о семантичкој подспецификованости именице *ствар*, па преко семантичке подспецификованости именице *основа*, стигли до концептуализације појава које поседују некакву структуру. И остали радови професорке Ивић подједнако су инспиративни и наводе на потребу за даљим истраживањем.

¹⁰ Тако, на пример, структуру појава које се састоје од мноштва истоврсних елемената понекад концептуализујемо као РИБАРСКУ МРЕЖУ. Она има чвориће који представљају језгра за неколико појава мањег значаја који се рачвају из тог чвора и то ка следећем чвору, где се рачвање наставља даље. На овај начин се, на пример, према једној семантичкој теорији објашњава организација лексике у нашој меморији. Неке појаве разумевамо као систем КОНЦЕНТРИЧНИХ КРУГОВА, неке као ПАУКОВУ МРЕЖУ, а неке као РЕШЕТКУ. Вероватно има и оних концепата који се узајамно прожимају или су једни сводљиви на друге. Запажамо много сличности између концепата ПЛОДА и ПАУКОВЕ МРЕЖЕ или, на другој страни, између концепата ПАУКОВЕ МРЕЖЕ и РИБАРСКЕ МРЕЖЕ.

Литература

- Дешић 1990: Милорад Дешић, „Из српскохрватске полисемије“, у: *Из српскохрватске лексике*, Никшић: Универзитетска ријеч, 3–9.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српскога језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Ивић 2005: Милка Ивић: „Значењска подспецификованост лексеме *ствар*“, у: *О речима*, Београд: XX век, 73–83.
- Кевечеш 2002: Zoltán Kövecses, *Metaphor. A Practical Introduction*, New York: Oxford University Press.
- Круз 1991: D. A. Cruse, *Lexical Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Петровић 1994: Владислава Петровић, „Синтаксичке улоге именице *чињеница* у сложеној реченици“, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XXXVII, 443–449.
- Пипер 1997: Предраг Пипер, *Језик и његов историјат*, Београд: XX век.
- Пустејовски 2002: James Pustejovsky, „Polysemy and Underspecification“, *The Lexicon in Focus*, Leila Behrens and Dietmar Zaefferer (eds.), Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 187–209.
- Тејлор 1991: John R. Taylor, *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*, New York: Oxford University Press.
- Фекете 2002: Егон Фекете, „Да ли је љубав ствар“, у: Драго Ђупић, Егон Фекете, Богдан Терзић, *Слово о језику*, књига друга, Београд: Партедон, 65–67.
- Хлебец 2007: Boris Hlebec, *English Semantics*, Beograd: Čigoja štampa.
- Хлебец 2008: Борис Хлебец, „Колокацијска метода семантичке анализе (на примеру именице *јајсња*)“, *Семантичка проучавања српског језика*, уредници: М. Радовановић и П. Пипер, Београд: САНУ, 65–81.

Извори

- Витас: Душан Витас и сарадници, *Електронски корпус српског језика*: <http://www.korpus.matf.bg.ac.yu>.
- Лалевић 2004: Миодраг Лалевић, *Синоними и сродне речи српскохрватског језика*, фототипско издање, Београд: Нолит.
- Ћосић 2008: Павле Ћосић и сарадници, *Речник синонима*, Београд: Корнет.
- РСЈ: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- РСМ: *Речник српскохрватског књижевног језика*, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд: Српска академија наука и уметности, 1959–.

S u m m a r y

Rajna Dragičević

ON SEMANTIC UNDERSPECIFICATION EXAMINING LEXEME *OSNOVA*

The term semantic underspecification coined by J. Pustejovsky was initially introduced in Serbian linguistics by Milka Ivić. This paper further develops the term, investigates the level of semantic underspecification of lexemes, and examining Serbian lexeme *osnova* [base] emphasizes conceptual analysis as an appropriate semantic method for investigating lexemes with the broadest (underspecified) semantics.